

Protocol Antipesten SG Huizermaat

Inhoud:

1. Inleiding.....	1
2. Een veilig schoolklimaat.....	1
3. Protocol Antipesten.....	4
Bijlagen.....	6
Bijlage 1: Begripsbepaling.....	6
Bijlage 2: Tips omtrent digitaal pesten.....	9
Bijlage 3: Bruikbare links.....	10

1. Inleiding

Op Huizermaat staat de kernwaarde *persoonlijke aandacht* centraal. Dit betekent dat iedere leerling zich gekend, geaccepteerd en daarmee veilig moet voelen. Een dergelijk veilig schoolklimaat is essentieel voor een gelukkige en succesvolle middelbareschooltijd.

Om dit klimaat te waarborgen, werken we op Huizermaat vanuit de driehoek: leerling - ouder(s)/verzorger(s) - school. Door consequent binnen deze driehoek in gesprek te blijven, wordt iedere leerling gezien, worden signalen van onveiligheid vroegtijdig gesignaleerd en wordt, waar nodig, vroegtijdig gestuurd op veiligheid.

Het kan helaas toch gebeuren dat zich pestgedrag ontwikkelt. Dit gedrag past niet binnen het door ons gewenste veilige schoolklimaat, vanwege de mogelijk grote gevolgen voor zowel de gepeste leerling als voor de pestende leerling. Om pestgedrag vroegtijdig te kunnen signaleren en om hiertegen te kunnen optreden, heeft iedere aan de school verbonden partij de verantwoordelijkheid om (het vermoeden van) pestgedrag te melden: leerlingen, ouders/verzorgers, docenten en onderwijsondersteunend personeel. Wanneer pestgedrag wordt gemeld, is een eenduidig en transparant protocol voor alle betrokken partijen essentieel. Voor dit doel is het *Protocol Antipesten* opgesteld.

2. Een veilig schoolklimaat

Om een veilig schoolklimaat te waarborgen, hanteren we op Huizermaat de in het leerlingenstatuut en in de schoolgids genoemde uitgangspunten (de 'schoolregels'). We werken hiervoor vanuit de driehoek: leerling - ouder(s)/verzorger(s) - school. We zetten hierbinnen in op educatie en communicatie en lichten beide graag toe:

2.1 Wat u van Huizermaat kunt verwachten

- Binnen het mentoraat wordt, aan het begin van ieder schooljaar, stilgestaan bij de schoolregels. Mentorlessen gericht op onderwerpen als groepsdruk, mediawijsheid, omgaan met verschillen, positieve groepsvorming en vriendschappen, maken dat onze leerlingen zich bewust worden van verschillen binnen onze school/de samenleving en leren hier op een positieve manier mee om te gaan. De betrokkenheid van iedere leerling is hierin essentieel. Onze leerlingen worden hierin gestimuleerd en leren dan ook hun mening te delen. Anderzijds leren onze leerlingen andermans meningen te respecteren en in acht te nemen. Wanneer blijkt dat een leerling extra ondersteuning wenst, bieden wij de mogelijkheid tot deelname aan een interne training Sociale Vaardigheden (SOVA).
- Tijdens de ouderavonden voor klas 1-2, aan het begin van ieder schooljaar, wordt expliciet ingegaan op ons schoolklimaat en het *Protocol Antipesten*. Daarnaast maakt u kennis met de vertrouwenspersonen, welke iedere ouder/verzorger op vertrouwelijke basis kan benaderen bij onveilig gedrag als pestgedrag jegens één van onze leerlingen. Doel is om met elkaar te spreken over het realiseren van een veilig schoolklimaat, om zo de samenwerking tussen ouders/verzorgers en school te bevorderen. Samen dragen we zorg voor de opvoeding en ontwikkeling van iedere leerling, binnen een omgeving waarin eenieder zich gekend, geaccepteerd en daarmee veilig voelt.
- Het onderwerp plagen en pesten staat jaarlijks, tijdens de Week Tegen Pesten, centraal binnen (de mentorlessen) en de gehele school. Daarnaast komt het onderwerp expliciet aan bod wanneer de brugklasleerlingen (tussen de herfstvakantie en de kerstvakantie) kennismaken met de vertrouwenspersonen. Iedere leerling op Huizermaat kan hen op vertrouwelijke basis benaderen bij onveilig gedrag als pestgedrag.
- Huizermaat organiseert, gedurende het schooljaar, diverse themabijeenkomsten voor de ouders/verzorgers van leerlingen in klas 1-2. De centrale thema's zijn divers, maar richten zich vaak direct of indirect op het waarborgen van een veilig schoolklimaat (denk aan de thema's pestgedrag en sociale mediagebruik).
- Alle medewerkers van Huizermaat dragen uit dat pesten niet past binnen het door ons gewenste veilige schoolklimaat. Pestgedrag (of het vermoeden daarvan) wordt altijd gemeld bij de betreffende mentoren (van zowel de gepeste leerling als de pestende leerling).



2.2 Wat we van de leerling vragen

Iedere leerling op Huizermaat draagt een eigen steentje bij aan het waarborgen van een veilig schoolklimaat, door zich actief te committeren aan de schoolregels. Dit vraagt om eerlijke en open communicatie: zowel ter preventie van onveilig gedrag (als pestgedrag) als ter reactie op onveilig gedrag (als pestgedrag). Het belang van eerlijke en open communicatie komt binnen ons gehele mentoraat aan bod en wordt verder uitgedragen dankzij een laagdrempelig docententeam, het werken in tafelgroepen en twee mentoren per (onderbouw)klas. Er is altijd een luisterend oor te vinden:

- De mentor(en)
- Het docententeam
- De vertrouwenspersonen
- De afdelingsleiders
- De rector
- De overige medewerkers van Huizermaat

Om vroegtijdig te kunnen sturen op veiligheid, in het geval van (het vermoeden van) pestgedrag, vragen we alle leerlingen incidenten bij één van bovengenoemde partijen te melden. Op die manier kunnen we snel en zo veel mogelijk preventief handelen, waarbinnen iedere partij uit de driehoek een bijdrage levert: leerling - ouder(s)/verzorger(s) - school.

2.3 Wat we van de ouder(s)/verzorger(s) vragen

Samen dragen we zorg voor de opvoeding en ontwikkeling van iedere leerling, binnen een omgeving waarin eenieder zich gekend, geaccepteerd en daarmee veilig voelt, daar waar het school betreft. Natuurlijk bent u als ouder/verzorger primair verantwoordelijk voor het bieden van begeleiding en zorg aan en voor de opvoeding van uw kind. Enkel wanneer deze thuiscultuur en de schoolcultuur succesvol worden samengebracht, slagen we in onze gezamenlijke missie: het waarborgen van een veilig schoolklimaat. We vragen u dan ook om u, net als onze leerlingen, te committeren aan de schoolregels. We werken vanuit wederzijds vertrouwen (tussen ouder/verzorger en school) en vragen u ieder contact met school serieus te nemen. Van ons kunt u verwachten dat we ieder contact met u serieus nemen.

We hechten veel waarde aan korte lijnen tussen ouders/verzorgers en school. Ons mentoraat maakt dat gedurende ieder schooljaar verschillende fysieke contactmomenten (ouderavonden, vakavonden, planningsgesprekken en/of rapportgesprekken) met de mentor(en) van uw kind plaatsvinden. Uiteraard is intensiever contact mogelijk. U maakt hierover afspraken met de betreffende



mentor(en). Zeker in het geval van (het vermoeden van) pestgedrag, vragen we u contact op te nemen. Dit kan, naast met de mentor(en), met:

- De vertrouwenspersonen
- De afdelingsleiders
- De rector

Uiteraard geldt dat bij (het vermoeden van) pestgedrag binnen school ook contact met u wordt opgenomen. We willen benadrukken dat hetgeen buiten school gebeurt, niet tot onze verantwoordelijkheid behoort. We realiseren ons echter wel dat de grens tussen school en buiten school niet altijd even scherp is en vragen u dan ook om bij twijfel contact op te nemen. Hetzelfde geldt wanneer u verwacht dat een buitenschools incident de voortgang van uw kind (negatief) zal beïnvloeden.

We vragen u om signalen van pestgedrag vanuit huis in de gaten te houden. Te denken valt aan plotselinge gedragsveranderingen als angst en teruggetrokkenheid, plotseling ontstaan fysiek ongemak als buikpijn of hoofdpijn en fysieke tekenen van misbruik. Verder vragen we u om, zeker in de onderbouwklassen, waakzaam te zijn voor signalen van online pestgedrag. Het is hierbinnen van belang dat u de mogelijke gevaren van online interacties en het belang van privacy bespreekt. Het welbekende 'keukentafelgesprek' is van grote waarde: blijf met uw kind in gesprek. Bijlage 2 biedt u tips met betrekking tot het voorkomen van online pestgedrag.

3. Protocol Antipesten

Wanneer zich een pestincident op school voordoet, of wanneer melding van (het vermoeden van) pestgedrag wordt gedaan, worden in eerste instantie de betrokken mentoren op de hoogte gebracht. Deze mentoren gaan, middels gesprekken, aan de slag met het in kaart brengen van het incident/de melding. Alle betrokkenen (de gepeste leerling(en), de pestende leerling(en) en eventuele andere betrokkenen) worden gehoord, met als doel het incident/de melding zo zorgvuldig mogelijk in kaart te brengen.

Wanneer het pesten door externe betrokkenen buiten de school plaatsvindt, kunnen de effecten zich binnen de school uitdrukken. In dergelijke gevallen heeft de school primair de taak om binnen school een veilige omgeving voor de gepeste leerling te creëren. Daarnaast heeft de school een adviserende rol bij verwijzing naar externe organisaties voor verdere ondersteuning en interventie.

De betrokken ouders/verzorgers binnen school worden telefonisch, door de mentoren, op de hoogte gebracht na de melding, waarbij het incident/de melding wordt toegelicht. De ouder(s)/verzorger(s) van de (vermeende) gepeste leerling(en) en die van



de (vermeende) pestende leerling(en) worden uitgenodigd voor gesprekken op school. Binnen deze gesprekken, waarbij naast één van de betreffende leerlingen en de ouder(s)/verzorger(s) ook de mentor(en) en de afdelingsleider(s) aanwezig zijn, wordt gezocht naar een 'plan van aanpak' in de vorm van concrete afspraken/maatregelen. De afdelingsleider stelt deze concrete afspraken/maatregelen vast.

De vraag die centraal staat: hoe kunnen we terug naar een situatie waarbinnen iedere leerling zich gekend, geaccepteerd en daarmee veilig voelt? De rol van de betrokken leerlingen, hun ouders/verzorgers en de school wordt tijdens deze gesprekken afgestemd, evenals de wijze waarop de naleving van de gemaakte afspraken/getroffen maatregelen zal worden gemonitord en de nazorg die wenselijk is. Afhankelijk van de aard van de afspraken/maatregelen, ontvangen de betrokken ouders/verzorgers het plan van aanpak al dan niet per brief. De mentoren leggen het plan van aanpak vast in een verslag op SOM.

Afhankelijk van de ernst van het incident/de melding en de voorgeschiedenis (te denken valt aan mogelijke recidive), kunnen door de betreffende afdelingsleider(s) (of de rector/het College van Bestuur; lees hieronder verder) diverse maatregelen in het plan van aanpak worden opgenomen. Te denken valt aan:

- Een hoor- en wederhoorgesprek, tussen de gepeste leerling(en) en de pestende leerling(en)
- Het opstellen van omgangsafspraken, tussen de gepeste leerling(en) en de pestende leerling(en)
- Een gesprek met de betrokken klas(sen), bijvoorbeeld over de rol van omstanders
- Het opstellen van een gedragscontract, binnen de betrokken klas(sen)
- Het verrichten van strafwerk, op een vastgesteld moment
- Een schriftelijke waarschuwing (deze komt in SOM te staan)
- Een time-out: een ontzegging van de toegang tot bepaalde lessen/activiteiten, voor een korte tijd
- Het opleggen van een sanctie door de rector: een schorsing van één tot vijf lesdagen
- Het opleggen van een sanctie door het College van Bestuur: een overplaatsing naar een andere school van de Gooise Scholen Federatie of een definitieve verwijdering van de Gooise Scholen Federatie

Indien blijkt dat een plan van aanpak niet leidt tot het uitbannen van het pestgedrag, wordt de rector op de hoogte gebracht. De ouder(s)/verzorger(s) van de gepeste leerling(en) en die van de pestende leerling(en) worden opnieuw uitgenodigd voor gesprekken op school. Binnen deze gesprekken, waarbij naast één van de betreffende leerlingen en de ouder(s)/verzorger(s) ook de mentor(en), de afdelingsleider(s) en de



rector aanwezig zijn, wordt door de rector stilgestaan bij de (aanvullende) maatregelen die worden getroffen. Ook wordt er toegelicht wat er gebeurt als er ook nu geen verbetering optreedt.

De betrokken ouders/verzorgers ontvangen deze maatregelen per brief. De school houdt vanaf dit punt actief een dossier bij, waarin staat vermeld welke gesprekken er werden/worden gevoerd (inclusief gespreksverslagen), welke afspraken/maatregelen er werden/worden genomen, aangevuld met alle andere relevante informatie over het pestgedrag. Gespreksverslagen worden door de betrokken ouder(s)/verzorger(s) ter kennisneming ondertekend, aangevuld met eventuele opmerkingen en aan het dossier toegevoegd.

Het kan voorkomen dat zich pestgedrag (of een andere vorm van ongewenst gedrag) ontwikkelt dat leidt tot mogelijk (ernstig) fysiek en/of psychisch letsel. Voor een dergelijke situatie geldt dat de schoolregels en/of de wet (bijvoorbeeld bij het ongevraagd delen van beeldmateriaal) dusdanig worden overtreden, dat de rector direct op de hoogte wordt gebracht. In overleg met de betreffende ouders/verzorgers, de afdelingsleider(s), de rector en het zorgteam wordt dan direct gekeken of de veiligheid van onze leerlingen in gevaar is en wordt door de rector besloten welke maatregelen worden getroffen.

Wanneer na een pestincident of een melding van (het vermoeden van) pestgedrag uit overleg tussen de betrokken mentoren en de afdelingsleider(s) en/of de rector blijkt dat het informeren van bijvoorbeeld alle ouders/verzorgers van een specifieke klas wenselijk is, dan kan er contact met andere ouders worden opgenomen. Van de andere ouders kan in een dergelijk geval worden gevraagd om met eigen kind in gesprek te gaan (over het belang van het melden van pestincidenten of (het vermoeden van) pestgedrag) of om extra alert te zijn op signalen van pestgedrag.

Bijlagen

Bijlage 1: Begripsbepaling

Is er sprake van plagen of pesten?

Definitie plagen

We spreken over plagen wanneer leerlingen min of meer aan elkaar gewaagd zijn. Het vertoonde gedrag is onschuldig en nodigt uit tot een reactie van eenzelfde soort, het gaat dan om een spel, dat door geen van de betrokkenen als bedreigend of echt vervelend wordt ervaren. Plagen is niet systematisch en heeft geen nadelige gevolgen



voor degene die het ondergaat. Plagen gebeurt vaak spontaan, het duurt niet lang en gebeurt niet dag in dag uit. Bij plagen ben je gelijk aan elkaar; niemand is de baas. Ook liggen de rollen niet vast, de ene keer plaagt de één, de andere keer plaagt de ander. Plagen gebeurt zonder iemand pijn te willen doen en is daarom vaak leuk en grappig. Plagen kan toch soms ervaren worden als pesten. Wanneer het onderscheid tussen pesten en plagen moeilijk te maken is, is het belangrijk om in gesprek te gaan met de desbetreffende leerlingen (en hun mentoren).

Definitie pesten

We spreken van pesten als een leerling regelmatig en systematisch bedreigd en geïntimideerd en/of buitengesloten wordt. Pesten is een stelselmatige vorm van agressie waarbij één of meer personen proberen een ander persoon fysiek, verbaal of psychisch schade toe te brengen. Er kan dus sprake zijn van individueel pesten of groepspesten. Bij pesten is in elk geval altijd de macht ongelijk verdeeld.

Pesten: betrokken partijen Wanneer er in een klas gepest wordt, is er altijd sprake van een bepaalde rolverdeling. Elke leerling in de klas vervult een bepaalde rol; of hij/zij nu bij het pesten betrokken is of niet.

De gepeste leerling

Sommige leerlingen lopen meer kans om gepest te worden dan anderen. Dat kan met hun uiterlijk, gedrag of gevoelens te maken hebben. Het pesten kan zowel in de klas als buiten de klas gebeuren. Een kind dat gepest wordt, praat er vaak thuis niet over. Dit kan te maken hebben met schaamte en angst dat school met degene die pest gaat praten en het pesten juist erger wordt. Gepeste leerlingen vinden het daarnaast vaak moeilijk om hulp te vragen omdat ze niet goed weten hoe het probleem opgelost kan worden en ze bang zijn om als 'verklikker' te worden weggezet. Bovenstaande factoren maken dat leerlingen het soms voor zich houden dat ze gepest worden. Toch zijn er wel signalen waaraan je kunt merken of een leerling wordt gepest. Mogelijke signalen zijn:

- Niet meer naar school willen / niet meer over school vertellen thuis
- Slechtere resultaten op school dan voorheen
- Regelmatig spullen kwijt zijn of met kapotte spullen thuiskomen
- Regelmatig hoofdpijn of buikpijn hebben
- Blauwe plekken hebben op ongewone plaatsen
- Niet goed kunnen slapen of nachtmerries hebben
- Niet meer met klasgenoten omgaan buiten school
- Niet meer naar een bepaalde club of vereniging durven gaan
- Bepaalde kleren niet meer willen dragen
- Thuis zonder duidelijke reden prikkelbaar, boos of verdrietig zijn



De pestende leerling

Net zoals sommige leerlingen meer kans lopen gepest te worden, zijn er ook leerlingen die meer kans maken om pestende leerling te worden. Pesters komen in eerste instantie over als de sterkeren in de groep. Ze lijken populair en doen stoer, maar zijn dat uiteindelijk niet. Vanbinnen zijn ze vaak onzeker en proberen zichzelf groter te maken door een ander kleiner te maken. Pesters hebben vaak niet geleerd om op een positieve wijze met anderen contact op te bouwen. Pestgedrag kan een aantal dieperliggende oorzaken hebben:

- Eerder zelf slachtoffer zijn geweest van pesten en nu willen vermijden dat ze opnieuw slachtoffer worden
- Een problematische thuissituatie zoals een vechtscheiding, overlijden, huiselijk geweld, agressieve opvoedingsstijl, etc.
- Sommige kinderen vinden het van nature moeilijk om zich in te leven in een ander waardoor ze niet inzien wat hun pestgedrag voor gevolgen heeft
- Een voortdurende strijd om de macht in de klas. Voor sommige kinderen is pesten een middel om een positie te verkrijgen in de klas. “Pesters” krijgen vaak andere leerlingen mee, want wie meedoet loopt zelf de minste kans om slachtoffer te worden.

De meelopers en andere leerlingen

Meelopers zijn leerlingen die, als het pestgedrag plaatsvindt, meedoen. Dit gebeurt, zoals eerder genoemd, meestal omdat ze bang zijn om ook gepest te worden. Meelopers kunnen ook bang zijn om buiten de groep te vallen of vrienden of vriendinnen te verliezen. Sommige meelopers vinden het pestgedrag ook wel stoer en interessant. Er zijn naast meelopers ook leerlingen die zich op de achtergrond houden wanneer er gepest wordt. Ze kijken toe zonder iets te doen of kijken juist weg wanneer er gepest wordt. Ze voelen zich vaak wel schuldig over het feit dat ze de gepeste leerling niet helpen. Soms is er ook een klein groepje leerlingen dat wel voor de gepeste leerling opkomt.

Hoe kan er worden gepest?

Er kan op verschillende manieren worden gepest.

Hieronder is een overzicht te vinden van de manieren waarop pesten plaats kan vinden:

Met woorden: vernederen, belachelijk maken, schelden, dreigen, chanteren, gemene briefjes, mailtjes of appjes, gemene dingen schrijven op sociale media, roddelen.

Fysiek: trekken aan kleding, duwen en sjoeren, schoppen en slaan, krabben en aan haren trekken.

Achternvolgen: opjagen en achterna lopen, in de val laten lopen, klem zetten of -rijden.



Opsluiting/uitsluiting: doodzwijgen, negeren, uitsluiting van feestjes of in pauzes, uitsluiting bij groepsopdrachten.

Stelen en vernielen: stelen van kledingstukken, schoolspullen/tas, expres kliederen op boeken, band lek prikken, fiets beschadigen.

Digitaal pesten

Jongeren kunnen het internet gebruiken om elkaar te pesten, bijvoorbeeld door elkaar via Facebook, WhatsApp, Snapchat, Instagram en chatsites vervelende berichten te sturen. Wat ook voorkomt is dat jongeren (bijvoorbeeld via hun mobieltje) ongewenste foto's, filmpjes of berichten op het internet of sociale media plaatsen. Nog meer voorbeelden van digitaal pesten zijn:

- Ongevraagd foto's, films of geluidsopnames maken of bewerken;
- Stalking: het stelselmatig lastig vallen van iemand door het blijven sturen van haatmail of het dreigen met geweld via chatten, Facebook, groepsapps;
- Hacken: gegevens stelen of instellingen aanpassen. Ook uit naam van een ander versturen van pestberichten;
- Aanmaken van een nepaccount op internet op naam van een andere leerling en uit naam van deze leerling valse informatie verspreiden.

Digitaal pesten kan nog veel heftiger zijn dan pesten in het dagelijks leven. Deze pestende leerlingen kunnen namelijk gemakkelijk anoniem blijven en het pesten kan een veel groter bereik en hiermee ook veel grotere gevolgen hebben. Door het vele gebruik van sociale media komen steeds meer kinderen in aanraking met cyberpesten.

In bijlage 2 staan tips om digitaal pesten te voorkomen en om goed met digitaal pesten om te gaan. Als er bekend is wie de dader van het digitaal pesten is, geldt het reguliere pestprotocol. Is de dader niet te achterhalen, dan worden de berichten bewaard om bij mogelijke herhaling een dossier te hebben. Een gesprek in de klas kan noodzakelijk/helpend zijn om voor leerlingen duidelijk te maken wat er speelt, wat de gevolgen zijn en welke hulp er nodig is. In het volgende gedeelte worden de stappen van het antipestprotocol uiteengezet.

Bijlage 2: Tips omtrent digitaal pesten

Tips voor leerlingen om digitaal pesten te voorkomen

- Laat niet zomaar je gegevens achter op het internet, gebruik eventueel een nickname.
- Wees voorzichtig met het gebruik van je webcam. Gebruik geen webcam bij personen die je niet kent of vertrouwt. Jouw beelden kunnen worden opgeslagen en gebruikt worden om aan andere personen te laten zien. Ze kunnen ook gebruikt worden voor andere doeleinden dan waarvoor jij ze gemaakt hebt.



- Geef niet zomaar persoonlijke informatie zoals foto's, adres, telefoonnummer aan een ander of plaats het niet zomaar op een site. Niet iedereen is wie jij denkt dat hij of zij is.
- Wees heel voorzichtig met het sturen van foto's en filmpjes, zeker als ze erg persoonlijk zijn. Als jij een foto op internet zet, kan deze gemakkelijk worden gekopieerd en op een andere site geplaatst worden. Zo kan je foto jarenlang terug te vinden zijn, ook als jij hem al weggehaald hebt.
- Spreek niet zomaar af met iemand die je kent van het internet zonder je ouders in te lichten. • Doe niet mee met flauwe, vervelende appjes of foto's die een ander pijn kunnen doen. Je kunt niet zien wat voor schade dit aanricht. Je kunt helpen door dit te melden op school of aan je ouders.
- Bedenk dat niet alles wat op internet gezegd wordt of verschijnt altijd waar is. Blijf zelf goed nadenken en controleer of het klopt. Overleg eventueel met ouders of school.

Tips voor leerlingen om goed met digitaal pesten om te gaan

Negeren, blokkeren, bewaren, praten:

- Negeer de berichtjes en blokkeer de afzender of het nummer.
- Bewaar de bewijzen door deze op je laptop te plaatsen of te appen/mailen naar je mailadres, of je ouders. Gooi ze niet weg!
- Praat erover met je ouders en met school. Probeer het niet in je eentje op te lossen. Wees niet bang om een verklapper te zijn, erover praten voorkomt vaak veel toekomstige ellende. Je mentor kan samen met jou onderzoeken wat er aan de hand is en wat eraan gedaan kan worden.
- Je ouders kunnen indien nodig aangifte doen bij de politie.

Bijlage 3: Bruikbare links

- www.pesten.startkabel.nl
- www.nji.nl
- www.pestweb.nl
- <https://meidenvenijn.nl/>
- <https://www.helpwanted.nl/>
- www.stoppestennu.nl
- <https://wij-leren.nl/alles-over-pestten.php>
- www.digibewust.nl
- www.kennisnet.nl/fileadmin/kennisnet/publicatie/Sociale_veiligheid_op_school_en_internet.pdf
- www.stopdigitaalpesten.nl